

□ **MARIYA BULGAROVA****Karaçay-Çerkes Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü****NOGAY'IN ESKİ EVİ: "TERME, OTAW"****THE OLD HOUSE OF NOGHAY: "TERME, OTAW"****Abstract**

Language, music, dance, theatre and architecture are the key elements that make national culture. The world-view of Noghai folk and the bases of education are documented in Noghai folk's mother tongue, music, dance and architecture. Today, Noghai folk are exposed to danger of extinction therefore in this article it will be talk about ancient Noghai folk's living quarters like "terme" or "otaw" and "küyme" and at the same time their architecture and their oral culture with their traditions.

Key words

Noghai, culture, language, (terme, otaw, küyme).

Özet

Dil, müzik, dans, tiyatro ve mimarlık; ulusal kültürü oluşturan temel unsurlardır. Nogay halkının dünya görüşü ve eğitimin temelleri Nogay halkının ana dili; müziğine, dansına ve mimarisine yansımaktadır. Bugün Nogay halkı yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle makalede, eski Nogay halkının "terme" ya da "otaw" ve "küyme" adlarıyla bilinen yaşam alanlarından; mimarileri, sözlü kültürleri ve geleneklerinden söz edilecektir.

Anahtar sözcükler

Nogay, kültür, dil, (terme, otaw, küyme).

Dil, müzik, dans, tiyatro ve mimari, ulusal kültürü oluşturan temel öğelerdir. Nogay Halkının dünya algısı, dünya görüşü, felsefesi, hayata bakışı ve eğitimin temelleri; ana dilinde, müziğinde, dansında, mimarisinde belgelenmiştir.

Bu öğeleri kaybeden halkın, kimliğini de kaybedeceği apaçık ortadadır. Tarihte büyük bir devleti olan Nogaylar bugün yok olma tehlikesine maruz halklardan biridir. Ama

çeşitli sosyal ve siyasi olaylara rağmen onlar bu öğeleri koruma mücadelesi vermektedir. Aslında XX. yüzyılın son on yılında Rusya'da yaşayan Nogaylar arasında kendi dillerine, tarihlerine, kültürüne ve geleneksel törenlerine merak ve ilgi artmıştır.

Nogaylara tarihte "göçebe halk", "şehirleri ve köyleri olmayan halk" denilerek yanlış bir tespitte bulunulmuştur. Aslında Nogayların bir kısmı yerleşik, diğer bir kısmı ise göçbedir. Nogaylar, aynı zamanda, becerikli ekinci ve çiftçi; yetenekli hayvan yetiştiricileridir. Kuleleri, kubbeli camileri, büyük şehirleri (Nogay Devletinin başkenti – Sarayşık gibi) ve köyleri iyi bilinir.

Bu makalede eski Nogayların yaşam mekanları olan *terme* ve *onun tipleri*; *otav*, *küyme* ve onlarla bağlantılı olarak mimarisi ve sözlü kültürleri ile gelenekleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Terme, eski Nogaylar için sadece soğuktan, rüzgardan, yağmurdan koruyan bina değil, memleket anlamına da gelir. *Terme*, içinde yaşayanlar için, kutsal Ata yurdudur. *Terme*, derin manası, felsefi derinliği ve halkın dünya görüşünü anlatan bir terim, bir olgudur. Nogaylar XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar termeyi kullanmışlardır. Günümüzde hala *termede* doğmuş kişilere az da olsa rastlamak mümkündür. Nogaylarla ve diğer bazı Türk halklarında da kutsal manası olan kelimelerin - *otyaga* (aile merkezi); *ojak* (ocak), *yurt* (ana yurdu; memleket, doğum yeri), *ata yurdu*; *ev* – *terme*, *otaw* gibi kelimelerin anlam dayanağı aynıdır. Buna Nogay folklorundan örnek verilebilir. En çok kullanılan kelimelerden biri olan *Yurt* için:

Öz atamnın yurtında

Kendi atamın yurdunda

Öktem tuvdim yurt uşin.

Övünerek doğdum yurt için.

Yasin yavin yavdirdim,

Yıldırımlı yağmur yagdırdım,

Yavmay bulut saptirdim.

Yağmadan bulut kosturdum.

Yaratkanga men bugününde,

Yaradana ben bugününde,

Assi da boldim yurt uşin.

Assı da oldum yurt iç

(Sikaliev 1991: 92).

Terme: Bilim adamlarının belirttiklerine göre, VI. yüzyılda başlayarak göçebe halklar konut edinmeye başlamıştır. İnsanlar öncelikle konutu olarak *Şatir (Cadir) – Kos-* kullanmışlar. Göçebe halkların konutları ekonomik durumlarına, yaşam koşullarına bağlı oluşmuş. Sert rüzgarlara, boranlara, yağmurlara dayanması için termede her şey düşünülmüş: Terme soğukta ısıtır, sıcakta gölge yapar, yağmurda ise suyu sızdırmaz. Termenin yapılışı, kısa zaman içinde kurmaya ve sonra toplamaya elverişlidir:

*Zapiranday sari ballar sapirip,
Sabantoyga kösken yurt,
Kelin kelgen kepli yurt,
Yilgin yakkan yili yurt.*

*Safra gibi sari ballar yoğurup,
Sabantoya göç eden yurt,
Gelin gelen temelli yurt,
Yilgin yakan sıcak yurt..*

(Sikaliev 1991: 42)

Mariya Bulgarova

Otaw: Termeden küçük olup sökülmeden kağıt üstüne yerleştirilen konuttur. Nogayların eski konutları olan *terme ve otaw* yuvarlak biçimde, ağaç temelli kaburgalarla yapılır, dışından ve içinden keçelerle süslenir. Nogaylar, yuvarlak biçime dünya anlamına geldiğinden dolayı çok önem verirler: *yuvarlak terme, yuvarlak otyaga, yuvarlak ekmek, yuvarlak güne-ay, yuvarlak yer yüzi*. Terme – eski Nogayların söylemiyle – dünya ortası demektir. Varlık içinde yaşayan ailelerin bir kaç termeleri olurmuş: *kazan-terme (mutfak), uyken terme (büyük terme), konak-terme (konuk termesi), kelin-terme//kuyme (gelin termesi)*. Termenin damı yamuk biçimli keçelerle

kapatılır, *beldevler*le (kementle) beline çekip bağlanırmış. Termenin kubbesi çeşitli ve renkli bezekli beyaz keçelerle süslenirmiş.

Mariya Bulgarova

Terme ve *otaw*n en önemli detayı – *şagarak*//*şangiraktir*. Termeyi kurmadan önce *şagarağı* yere koyup *termenin* tam ortasına yerleştirerek *terme* kaburgalarını onun çevresine sabitletler. *Şagarak* – *terme* kubbesinin üstüdür. Nogaylar bu detaya çok dikkat etmişlerdir. Zira, *şagarak* sallanırsa *terme* de sallanacaktır. Hala termelerde yaşayanların kullandığı “*şagarağı* sallamak” diye bir atasözü vardır (Kapayev S. I., 1995: 8).

Şagarağı sağlam olan *termenin* dumanı dik çıkar, dumanı dik çıkan konut dayanıklı ve sağlam olur denir. Halk arasında yaşanmış bir olayın anlatıldığı hikâye bugüne kadar gelmiştir:

“Bir yiğit delikanlı arkadaşıyla sevdiği kızın yanına gelmiş. Kızın ağzı biraz eğriymiş. Delikanlının arkadaşı bunu görerek alay etmiş. Kız bunun üzerine: “*Şagarağım* çarpık olsa da, duman yolum diktir.” demiş.

Termenin içinden bakılınca gökyüzüne benzeyen kubbesini Nogaylar, renkli ipekli kumaşlarla bezerlermiş. Bu adeti ben Türkiye’de yaşayan Nogaylarda, Ankara’dan pek de uzak olmayan Akin köyünde gördüm. Kafkasya’dan gelen konukları düğün evine davet ettiler. Gelinin odasını gösterdiler. Benim dikkatimi, odanın tavanındaki gökyüzü ve *terme* kubbesi biçiminde asılmış olan (gelinin elleriyle yaptığı) renkli baş örtüleri çektir. O da eski Nogayların termelerini aklıma getirdi. Asırlar öncesine dayanan bir gelenek.

Terme *şagarağ*ını yağmurdan, rüzgârdan, kardan koruyan özel bir örtüsü vardır. Nogaylar bu örtüye *serpik*, *tunglik* (tünlük) demişler. Zengin kişilerin termelerinin ve gelinin *otaw*ının örtüleri farklı olmuştur. *Tunglik* renkli kumaştan, bezeklerle (nakışlarla) dikilmiş süslü keçeden yapılmıştır. Folklorda *tunglik* şöyle geçer:

Tungliginin isi kamka *Tünlüğünün içi sırmalı ipek*
Tisi – kis. *Dışı – samur.*

(Sikaliev 1991: 50)

Nogayların eski evlerinin daha önemli bir detayı *terme kapısı*dır. O da keçeden yapılır. Kapı açık renkli bezekli (akışlı) kumaştan dikilir. Terme kapısı genelde güneye bakar. Terme içerisi ipek kumaşlı, güzel keçelerle süslenir. Yeni gelinin termesinin kapısına büyük önem verilir. Gelinin terme kapısının keçesi çeşitli bezeklerle renklendirilir. Keçe için kullanılan bezekler çok çeşitli olur. Mesela: *muyiz oyuw* (boynuz bezeği), *koşkar muyiz oyuw* (koc boynuz bezeği), *akbas oyuw* (papatya bezeği), *tuye moyin oyuw* (deve boyun bezeği), *tawik tirnak oyuw* (tavuk tirnak bezeği), *kaz moyin oyuw* (kaz boyun bezeği), *tay tuyak oyuw* (tay toynak bezeği), *koyan kulak oyuw* (tavşan kulak bezeği) vb.

Kapı yanlarına *ınıklar* asılır, kapı üstünde keçeden yapılan *manglasay* yerleştirilir. Termenin önemli detaylarından biri de, *bosaga* (eşik)dir.

Bosagası bolattan *Eşiği çelikten*
Bolatka altın yalatkan *Çeliğe altın kaplamalı .*

Bosagadan (eşikden) içeriye girilen yere keçe döşenir. Ona *tabandırık* denir. Termeye giren kişinin ayağı önce bu keçeye basar. Şimdi de Nogaylarda gelin eve girmeden ayaklarının tabanına kumaş (*tabanşılık*) döşerler.

Terme içindeki keçelerin altına *şıpta* (*hasir*) döşenir. Şiptayı Nogaylar *şiyden* dokurlar. Her bir köyün bir *şiy* ustası olmuştur. Halk dilinde şöyle bir söz korunmuş: " Evin-Evin ev eken, evin güzelliği Şiy eken" (Kapayev S. I., 1995: 32).

Şimdilerde, elbette, Nogay'ın eski evleri olan *terme*, *otaw* ve *kuyme* kullanımdan kalktı. Bir Nogay *beşik yırında* (ninnisinde) termeden sonra gelişen evler hakkında şöyle söylenir:

Balam, benim yanımsın, *Çocuğum, sen benim canımsın,*
Bek suyemen men seni. *Çok severim ben seni.*
Keng beşikke böleyim, *Geniş beşikte kundaklayayım,*
Salkınlıkka salayım, *gölgeye koyayım,*
Yabuw uydi aktarıp, *kamış evi devirip,*
Ak teletin yaptırıp, *ak teneke ile kapatıp,*
Uy etermen men saga... *Ev yaparım ben sana...*

Terme bugün yalnızca Sabantoy'da ve Nevruzda gibi bayramlarda ve düğünlerde simgesel olarak kullanılır. Termelere sıcaklık ve güzellik katan keçeleri ise bugün çok az usta yapıyor. Nogayların deri ustalığı da Kafkasya ve Rusya'da çok meşhurmüş, ancak maalesef, bugün bu ustalık da unutuldu. Zamanla değişen hayat şartlarına göre her şey değişir; yaşam tarzı, çalışma ve yaşam koşulları, insanların toplumsal varlığı gibi. Sadece milletin ruhu, tarihi, dili, hayat felsefesi ve eğitim temelleri değişmez. İnaniyorum ki, Nogaylar bütün Türk dünyası ile birlikte öz kültürüne sahip çıkacak ve kültürlerinin ana öğelerinin canlanmasını ve gelişmesini sağlayacaktır.

www.opengaz.ru

Kaynaklar

Kapayev S. I. (1995). *Nogayding Uyi*. Cerkessk, 8-32.

Sikaliev, A. (1991). *Nogaydin Kirk Batiri*. Edige: Mahackala, 42-92.